

РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ – ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ

ПРОБЛЕМЫ
И ПЕРСПЕКТИВЫ
ПАРТНЕРСТВА

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК БЕЛАРУСИ
Институт философии

РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ – ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ:

ПРОБЛЕМЫ
И ПЕРСПЕКТИВЫ
ПАРТНЕРСТВА

Минск
«Беларуская навука»
2013

УДК 339.924(476+4-672ЕС)

ББК 65.5

Р43

Под редакцией доктора философских наук
члена-корреспондента
НАН Беларуси Л. Ф. Евменова

Редакционный совет:

А. А. Коваленя (сопредседатель), А. А. Лазаревич (сопредседатель),
Л. Ф. Евменов, Р. Г. Романовский, С. А. Мякчило, И. Б. Михеева

Рецензенты:

доктор философских наук профессор А. М. Байчоров,
доктор политических наук профессор В. В. Бушик,
доктор исторических наук профессор А. А. Челябинский

Республика Беларусь – Европейский союз: проблемы
Р43 **и перспективы партнерства / А. А. Коваленя [и др.]; под**
ред. Л. Ф. Евменова; Нац. Акад. наук Беларуси, Ин-т фи-
лософии. – Минск : Беларус. навука, 2013. – 527 с.
ISBN 978-985-08-1514-9.

В монографии, подготовленной с участием ведущих отечественных исследователей, работающих в сфере права, экономики, истории и культуры, раскрываются концептуальные основы перспективного партнерства Республики Беларусь и Европейского союза. Особое внимание уделено взаимоотношениям Беларуси и ЕС, теоретическим аспектам европейской интеграции и партнерства, раскрывающимся с позиций цивилизационно-культурологического подхода.

Адресована ученым в сфере социально-гуманитарных и экономических дисциплин, специалистам государственных органов Республики Беларусь и других государств, осуществляющих практическое обеспечение равноуровневых процессов интеграции, преподавателям и студентам вузов, а также широкий аудитории.

УДК 339.924(476+4-672ЕС)

ББК 65.5

ISBN 978-985-08-1514-9

© Оформление. РУП «Издательский
дом «Беларуская навука», 2013

К ЧИТАТЕЛЮ

Представляемая на суд читателя работа является первой в своем роде попыткой дать комплексный обзор опыта, состояния и перспектив взаимоотношений Республики Беларусь с Европейским союзом, взяв за основу трансдисциплинарный подход, который в современном социально-гуманитарном знании приобретает характер лидирующего, и методологические принципы конвергенции (схождения, сближения) различий. Это позволяет рассматривать проблемы общественного развития в диапазоне от позитивных различий до сближения (тождества) позитивных противоположностей, отражая подход, закрепленный в лучших образцах современной политической философии Европейского союза, а также задействовать методологические принципы дополнительности и пропорциональности, обусловленности и дифференцированности.

Точки зрения и исследовательские оценки, которые содержатся в данной книге, охватывают важнейшие направления, сектора сотрудничества: политико-правовой, социально-экономический, гуманитарный (культурный). Структура работы демонстрирует логику развертывания проблематики по трем методологическим линиям: от стратегических основ сотрудничества к частным проблемам и задачам; от философско-цивилизационного подхода к практике его воплощения в конкретных формах взаимодействия; от политических и экономических факторов международных отношений к его гуманитарному измерению. Принципиально важным является то, что перед авторами стояла особая

задача: не только изложить основные этапы и факты развертывания внешнеполитических и внешнеэкономических отношений Беларуси по «европейскому» вектору, не только дать им определенную интерпретацию, – но и по возможности внести четкие предложения, затрагивающие оптимизацию структуры основных направлений и конкретных мероприятий сотрудничества. Полагаем, что реализация данных предложений позволила бы вывести его на новый уровень, невзирая на существующие противоречия и преграды.

Разработка проблематики взаимоотношений Беларуси и ЕС, приобретающей порой неоднозначное, политически заостренное звучание, является принципиально важной для формирования стратегии устойчивого развития Беларуси в глобализирующемся многополярном мире. Европейский союз не только является для Беларуси географическим «соседом», но и должен стать в перспективе важным геостратегическим партнером. Для того чтобы поступательно, взвешенно, с учетом безусловного приоритета своих национально-государственных интересов выстраивать взаимоотношения с государствами и институтами ЕС, нашей стране необходима всесторонняя объективная оценка имеющегося опыта взаимоотношений, основных проблем, препятствующих их развитию. Это затруднения не только политико-дипломатического характера, но и те, что лежат в плоскости экономических отношений, правового регулирования, а также общественной психологии, мировоззрения и ценностей граждан как непосредственных участников и «проводников» сотрудничества. На основе реальной оценки данных факторов необходимо определить «точки роста», акцент на которых позволит уже в краткосрочной перспективе добиться значимых успехов на пути укрепления производственно-экономических, научно-технических, гуманитарных связей с Европейским союзом, обеспечить взаимодействие в решении общих для нас глобальных проблем, последовательно работать над повышением инвестиционной привлекательности отечественной промышленности, сферы услуг, туристической сферы и т. п.

Конечно, не может не обратить на себя внимание и то, что авторы, сохраняя в целом тональность непредвзятого, объективного научного языка, не избегают в отдельных случаях и достаточно острых, полемичных оценок в том, что касается политики ЕС в отношении Беларуси. Допустить в «симфонии» оценок такую резкую ноту было сознательным выбором редакционной коллегии. Думается, что именно благодаря этому монография репрезентирует и «обыгрывает» весь спектр суждений, которые бытуют не только в политическом сообществе и широком общественном мнении, но и собственно в научной среде. При этом авторам, в принципе, удалось соблюсти баланс по ряду направлений: во-первых, между изучением и интерпретацией реалий белорусской и европейской политики; во-вторых, между оперированием конкретными количественными (экономическими) и качественными (историко-фактологическими) показателями сотрудничества и акцентом на ценности; в-третьих, между аналитическим и прогностическим компонентом исследовательской работы.

В тематике взаимоотношений Беларуси и ЕС прослеживаются четыре смысловых блока: 1) теоретические аспекты европейской интеграции и партнерства с позиций цивилизационно-культурологического подхода; 2) история взаимоотношений Беларуси и ЕС, в том числе достигнутая экономическая эффективность; 3) проблемы и противоречия современного состояния отношений с Евросоюзом; 4) мировоззренческие и политико-правовые основания гармонизации внутренней и внешней политики ЕС и Республики Беларусь в контексте становления новых форм социально-культурной общности на Европейском континенте, перспективы формирования Евразийского союза. Соответственно этому членению проблемного поля монография составлена из четырех разделов, излагающих философско-методологические аспекты работы над проблематикой партнерства; достижения, противоречия и перспективы взаимоотношений в социально-политическом и правовом ракурсе; социально-экономические аспекты трансграничного взаимодействия; а также проблематику состояния и развития социо-

культурной сферы, включая проблемы национальных систем обеспечения безопасности по ряду отраслей государственного строительства и общественной жизни в контексте приоритетов европейской и белорусской стратегии.

Своего рода лейтмотивом работы выступает идея «Объединенных наций Европы», проблематика социально-политического «устроения» общеевропейского и, в перспективе, евразийского пространства. Ключевую роль в преодолении встающих на этом пути политико-аксиологических, законодательных, мировоззренческих и других барьеров должны сыграть твердые принципы правообеспеченности свобод личности и народа в целом, прочные гуманистические основания систем национальной и международной безопасности. На основе анализа действующего законодательства Беларуси и ЕС в книге проводится актуальная мысль о необходимости гармонизации законодательства Восточной и Западной Европы по ряду ключевых тем, отвечающих взаимным интересам как государств Европейского союза, так и их восточных соседей, и в частности Республики Беларусь. И действительно, гармонизация законодательств в современных условиях не обязательно является сугубо политическим требованием и не подразумевает «поглощения» или деградации одной политико-правовой системы за счет другой. Ее следует рассматривать, скорее, как особый гуманистический акт во имя общечеловеческих ценностей, лежащих в основе и латинской, и славянской цивилизаций.

Помимо этого, одно из центральных мест в работе занимают материалы, затрагивающие вопросы идентичности как фундамента национально-государственного развития в условиях глобализации культуры и политических отношений. Это определяется тем, что в социальной мысли современной Европы остро ставится вопрос о соотношении национальной идентификации гражданина с перспективной «общеевропейской» идентичностью, базирующейся на определенном наборе мировоззренческих установок и ценностей Старого Света. При этом, в большей или меньшей степени, становится проблематичной преемственность духовно-культурных традиций, формировавшихся на простран-

стве Европы в рамках не одной, а нескольких цивилизационных парадигм (по меньшей мере восточно- и западноевропейской, т. е. православно-христианской и католической). Еще одной стороной проблемы является интеграция в современное европейское общество носителей неевропейских культур, которая ставит на повестку дня парадоксы возможностей и ограничений идеологии мультикультурализма.

Полагаем, что в этой связи весьма полезным оказался бы не только европейский опыт для Беларуси, но и белорусский опыт для ЕС. В нашей стране складывается резистентная к внешним вызовам, достаточно самостоятельная, обладающая высоким потенциалом к росту социокультурная система, которая основывается на принципах толерантности, равенства возможностей, верховенства права. Нередко эта система и отдельные ее аспекты подвергаются достаточно резкой критике со стороны ЕС. И вместе с тем во имя ценностей нашего партнерства, которые носят надсовременный, исторический характер и обращают взгляд политиков, бизнесменов, общественных активистов к стратегии устойчивого будущего, важно не механически отвергнуть эти претензии, какими бы несправедливыми они не казались, а дать им рациональную оценку, сквозь их призму критично взглянуть на реалии общественно-политической и экономической жизни страны, а также подчеркнуть точки соприкосновения, выявить и акцентировать общие цели и интересы государственно-политической системы Беларуси и европейских стран.

Полагаем, что знакомство с монографией будет полезно для руководителей и специалистов государственных органов, осуществляющих мероприятия по различным аспектам внешнеполитического курса Республики Беларусь; для ученых и преподавателей, чья деятельность связана с тематикой международных отношений; для представителей бизнеса и гражданского общества. Конечно же, книга являет собой прежде всего «взгляд из Беларуси», которым ученые стремятся охватить пространство целого континента. Но хочется верить, что работа найдет свою читательскую аудиторию и за пределами Беларуси – как

в странах ЕС (прежде всего в Литве, Польше и др.), так и в России, Украине – там, где проблематика выстраивания устойчивой линии взаимовыгодного партнерства и сотрудничества на Европейском континенте относится к числу естественных приоритетов внешней политики.

И наконец, следует подчеркнуть еще один очень актуальный в современных условиях контекст: использование не только наработок, опыта решения проблем в сфере строительства ЕС и его взаимодействия с восточными партнерами, но и, так сказать, «ошибок», на которых следует «учиться», для реализации еще более амбициозного, масштабного геополитического проекта – Евразийского союза.

Авторами данной коллективной монографии являются А. А. Коваленя, Л. Ф. Евменов, А. А. Лазаревич, И. Я. Левяш, В. Е. Снопковский, Е. М. Бабосов, В. Ф. Медведев, В. Н. Ватыль, И. В. Котляров, Т. В. Окунева, Т. Л. Евменова, Г. А. Василевич, В. Е. Улахович, А. И. Литвинюк, И. Б. Михеева, А. И. Локотко, А. А. Лукашанец, В. В. Подкопаев, О. А. Мееровская, В. В. Позняков, В. Г. Тихиня, Л. М. Хухлындина, Р. Г. Романовский.

І. ФИЛОСОФИЯ И СТРАТЕГИЯ ПАРТНЕРСТВА

БЕЛАРУСЬ І АБ'ЯДНАНАЯ ЕЎРОПА: РЭМІНІСЦЭНЦЫ І СУЧАСНАСЦЬ

А. А. КАВАЛЕНЯ

*доктар гістарычных навук, прафесар,
акадэмік-сакратар АДДЗЯЛЕННЯ ГУМАНІТАРНЫХ НАВУК
і мастацтваў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі*

Асэнсаванае разуменне сучасных грамадска-палітычных падзей, што адбываюцца ў сусветным грамадстве, іх уплыву на Беларусь патрабуе паглыбленага і ўважлівага позірку ў мінулае. Між тым грамадскаму ўсведамленню часта навязваюць палітычна шкодную думку аб тым, што «гісторыя вучыць, што яна нічому не вучыць». Дарэчы, гэта не выпадковыя, а асэнсаваныя пасылкі, якія накіраваныя на разрыў вопыту пакаленняў. Падменага гістарычных канцэптаў у маладога пакалення фарміруюцца патрэбныя светапоглядныя ідэалы на развіццё грамадства. Ідэя не новая, і тым не менш робіцца многае, каб памылковыя высновы не толькі засвойваліся, але і станаваліся жыццёвым арыенцірам моладзі.

У нашым выпадку неабходна адзначна сказаць, што не гісторыя не вучыць, а мы, сучаснікі, не заўсёды жадаем вучыцца ў гісторыі, грэбуем мінулым. Наша найвялікшая бяда – іншы раз вольна трактаваць гістарычныя факты і падзеі, падганяючы пад кан'юнктуру часу альбо асабістыя погляды і мэты. Агульнавядома: у мінулым няма будучыні, але там шмат таго, што дазваляе ўбачыць, якія захады неабходна здзейсніць сёння і ў будучым, каб пазбегнуць памылак, тым больш пралікаў, у арганізацыі сацыяльна-палітычнага жыцця грамадства. Не вывучаючы гісторыі, чалавецтва апынулася б у замкнутым ланцугу паўтарэння памылак продкаў. Менавіта крытычны аналіз і засваенне мінулага вопыту садзейнічае развіццю цывілізацыі. Усё гэта па-

трабуе зноў і зноў уважліва аналізаваць мінулы вопыт, каб з найбольшай дакладнасцю адказваць на выклікі часу, на тыя многія праблемныя пытанні, якія ставіць штодзённа жыццё.

У рэчышчы разгорнутай праблемы будзе цікавым даведацца, які гістарычны капітал назапасіла Беларусь, каб найлепшым чынам адпавядаць сучасным працэсам сусвету, які глабалізуецца. Што дапаможа нам з найменшымі стратамі выстаяць і захаваць нацыянальна-культурныя каштоўнасці, традыцыі і гістарычную спадчыну ад нівеліравання і паглынання негатыўнай глабалізацыяй? Якія магчымасці сёння мае Рэспубліка Беларусь дзеля ўключэння ў еўрапейскія інтэграцыйныя працэсы, ці ёсць у гэтым неабходнасць і патрэбны інтэлектуальны рэсурсы?

Рэтраспектыўны разгляд пытанняў гістарычнага развіцця Беларусі ў кантэксце яе ўзаемасувязей з іншымі еўрапейскімі краінамі, аблічча якіх у розныя перыяды таксама складвалася пад уплывам шматгранных палітычных, сацыяльных і культурна-цывілізацыйных трансфармацый, сведчыць аб тым, што Беларусь у Новы час не толькі знаходзілася ў цэлым у агульнаеўрапейскім рэчышчы, але і сама дэманстравала прыклады стварэння асноваў сучаснага еўрапейскага прававога і культурна-духоўнага поля. Гэта сведчыць пра тое, што Беларусь ніколі не была і не можа быць маўклівай падчаркай ва ўсведамленні «Вялікай Еўропы».

1. Старабеларуская мова – дзяржаўная мова ВКЛ

Значную ролю ў знешнепалітычным уплыве ў перыяд Вялікага княства Літоўскага адыграў факт шырокага выкарыстання старабеларускай пісьмовай мовы як дзяржаўнай. Гэта значна паспрыяла развіццю знешнепалітычнай дзейнасці, а таксама актывізацыі агульнадзяржаўнага і мясцовага жыцця. На старабеларускай мове былі напісаны шматлікія дамовы, прысяжныя граматы, купчыя, менавыя, а таксама палітычныя і гандлёвыя дагаворы. У сярэдзіне XV ст. афіцыйнае справаводства ВКЛ узбагацілася прававымі дакументамі ў выглядзе судзбнікаў і статутаў. У практыку грамадскага жыцця сталі ўводзіцца так зва-

ныя земскія кнігі – зборы афіцыйных дакументаў аб розных справах, што адбываліся ў жыцці найбольш заможнай часткі жыхароў княства.

Створаныя ў канцы XIV – пачатку XV ст. у вялікакняжацкай канцылярыі актавыя кнігі з’явіліся асновай вялікага гістарычнага архіва, які сёння вядомы пад назвай Метрыка ВКЛ. У яе склад уваходзяць шматлікія дакументальныя матэрыялы, што выдаваліся ў свой час каралямі, сеймамі, дзяржаўнымі асобамі, мясцовымі чыноўнікамі і перапіскай, якая паступала з замежных краін. Збор метрыкі налічвае каля 600 тамоў матэрыялаў XIV–XVIII стст., прычым дакументы ад XIV да пачатку XVII ст. былі напісаны на беларускай мове, а пазнейшыя на польскай і лацінскай мовах.

Напрыклад, у час княжання Казіміра Ягайлавіча ў ВКЛ быў складзены першы з вядомых збораў феадальнага права, які ўвайшоў у гісторыю як Судзэбнік 1468 года. Ён уяўляў зборнік з 25 артыкулаў, дзе былі сістэматызаваныя прававыя нормы аб пакараннях за крымінальныя злачынствы і аб павіннасцях грамадзян.

Эпохай своеасаблівага росквіту беларускай пісьменнасці з’явілася XVI ст. У рэчышчы нашай размовы неабходна назваць статуты Вялікага княства Літоўскага – 1529, 1566 і 1588 гадоў, з якіх апошні быў нават надрукаваны. На беларускай мове ў тыя часы былі напісаны дэкрэты сеймаў, галоўнага трыбунала, дакументы копных, гарадскіх, земскіх і падкаморскіх судоў, прыходна-расходныя кнігі гарадскіх упраў, магістратаў і магдэбургій, інвентары фальваркаў і вёсак, пісьмы і перапіска асоб і многія іншыя дакументальныя матэрыялы.

Гэтыя і многія іншыя матэрыялы – яскравыя прыклады шырокага выкарыстання ў мінулым Беларусі прававых норм ва ўнутраным і знешнепалітычным жыцці, якія адлюстроўваюцца ў шэрагу дакументальных крыніц. Найбольш характэрным прыкладам можа быць ужо названы Статут ВКЛ 1588 года. Гэты палітычна важны дакумент, які быў падрыхтаваны на высокім тэарэтычным узроўні таго часу высокакваліфікаванымі прававедамі пад кіраўніцтвам канцлера Вялікага Княства Літоўскага

А. Б. Валовіча* і падканцлера Л. І. Сапегі**. У яго ўвайшлі нормы дзяржаўнага права, чаго, дарэчы, на той час не было ў заканадаўчай практыцы іншых еўрапейскіх дзяржаў [11, с. 172]. Больш за тое, ён абагульніў тагачасныя дзяржаўна-прававыя ідэі, якія нават апырэджавалі свой час.

2. Статут 1588 года – «рымскае права» ВКЛ

Статут ВКЛ 1588 года – толькі адно са шматлікіх сведчанняў таго, што Беларусь з’яўляецца раўнапраўнай еўрапейскай краінай не толькі геаграфічна, але і па сваіх гістарычных каранях, па ўзроўні развіцця прававой культуры. Узяць хоць бы палажэнне аб тым, што кожны вольны чалавек мог пры жаданні выехаць за мяжу, калі гэта рабілася б не на шкоду сваёй краіне [10, с. 119–120].

*Валовіч Астафій Багданавіч (каля 1520 – 20.11.1587), дзяржаўны і грамадскі дзеяч ВКЛ, мецэнат і асветнік. Займаў высокія дзяржаўныя пасады – ад вялікага пісара (1552), маршалка дворнага (1552), земскага падскарбія (1561) да падканцлера (1566), канцлера (1579–1584), троцкага кашталяна (1569), віленскага кашталяна (1579) і віленскага ваяводы (1584). Дзяржаўца медніцкі, староста магілёўскі, азярышчанскі, брэсцкі, кобынскі, рэчыцкі, падстароста брэсцкі. Адзін з лідараў апазіцыі пры заключэнні Люблінскай уніі 1569 г., праціўнік аб’яднання ВКЛ з Каронаю. За гэта быў пазбаўлены дзяржаўных маёнткаў на Падляшшы. Гл.: [5, с. 382–383].

**Сапега Леў Іванавіч (4 красавіка 1557 г., в. Астроўна – 7 ліпеня 1633 г., Вільня), нарадзіўся ў магнацкай сям’і. Дзяржаўны дзеяч ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Род Сапегі быў праваслаўным. У 1580 г., ва ўзросце 23 гадоў, атрымаў пасаду сакратара гаспадарскага, а ў 1581 – пісара гаспадарскага ў Канцэлярыі ВКЛ. У гэтым жа годзе ён выступіў асноўным арганізатарам стварэння Трыбунала ВКЛ – вышэйшага апеляцыйнага суда краіны. Узначаліў працу над трэцяй рэдакцыяй Статута ВКЛ, выдатнага помніка юрыдычнай думкі, які надрукаваў у 1588 г. за ўласны кошт.

Жыгімонт Ваза ў 1589 г. прызначыў яго канцлерам ВКЛ, гэтую пасаду Л. І. Сапега займаў на працягу 34 гадоў. У 1621 г. стаў таксама і ваяводам віленскім, а з 1625 г. адначасова і вялікім гетманам літоўскім.

Узначальваў пасольства ВКЛ па працягу дзесяці Ям-Запольскага міру (1582), заключыў мірныя дагаворы з Фёдарам Іаанавічам і Барысам Гадуновым (1600). Праславіўся як мецэнат, на свае сродкі ён будаваў касцёлы (у тым ліку Віленскі касцёл Міхаіла, дзе пасля быў пахаваны), уніяцкія і праваслаўныя цэрквы, адкрываў школы, шпіталі, прытулкі. У сваіх маёнтках ён сабраў каля 3 тыс. кніг. Алекаваўся над мастакамі і літаратарамі. Паклаў пачатак ружанскаму архіву, а на схіле гадоў займаўся ўпарадкаваннем Метрыкі ВКЛ. Гл.: [6, с. 542].

Ці не тыя ж нормы дзейнічаюць цяпер у межах ЕС і СНД? У гэтай сувязі неабходна зазначыць, што беларускі бок катэгарычна не задавальняе фактычная дыскрымінацыя грамадзян Рэспублікі Беларусь у дачыненні да рэжыму ўезду ў ЕС. Гэта тычыцца як кошту візы, працэдурныя яе выдачы, так і сітуацыі з візавым рэжымам у цэлым.

Вядома, што ў краінах Еўропы скасавана пакаранне злачынацаў смерцю. Безумоўна, да вырашэння гэтага пытання прыйдзе з цягам часу і Рэспубліка Беларусь. Нагадаем, што ў свой час у гэтых адносінах права, якое дзейнічала на беларускіх землях у XVI ст., прасунулася значна далей. Прадугледжаныя Статутам 1588 года пакаранні ў параўнанні з тымі, што існавалі ў іншых еўрапейскіх краінах таго часу, былі больш гуманныя. Гэта выяўлялася ў адмове ад смяротнага пакарання для цяжарных жанчын, ад крымінальнага пакарання дзяцей і падлеткаў, больш высокай адказнасці за злачынствы супраць жанчын, у адносна невялікіх тэрмінах іх зняволення і інш.

У наш час чалавецтва не без падстаў заклапочана праблемамі экалагічнага стану планеты Зямля, пошукам комплекснага вырашэння праблем захавання прыроды для будучых пакаленняў. У гэтым сэнсе даволі сучасна гучалі нормы права Статута 1588 года, які быў адным з першых кодэксаў Еўропы. Менавіта ў ім былі абагульнены і замацаваны старыя, а таксама распрацаваны новыя нормы права, накіраваныя на ахову прыроды, падтрыманне і павелічэнне яе рэсурсаў, рацыянальнае іх выкарыстанне. Прыродаахоўныя нормы Статута адыгралі вялікую ролю ў захаванні навакольнага асяроддзя, жывёльнага і расліннага свету, нетраў Беларусі, бо вызначалі парадак карыстання і ўтрымання ў добрым стане зямельных угоддзяў, пушчаў, рэк, азёр, падрабязна рэгламентавалі пытанні палявання, рыбнай лоўлі, бортніцтва і інш. Дзікія каштоўныя жывёлы і птушкі, дрэвы, расліны знаходзіліся пад аховай закона [10, с. 38].

У сваю чаргу нормы, якія ўтрымліваў Статут 1588 года, адлюстроўваюць агульнаеўрапейскія падыходы пры вырашэнні шэрагу пытанняў. Так, на выпадак прабелаў у праве Статут прадпісваў арыентавацца на заканадаўства іншых краін: «А где бы чого

в том статуте не доставало, тогда суд, прыхилияючыся до ближшее справедливости водле сумнения своего и прикладом инших прав христианьских то отправовати и судити маеть» [10, с. 183].

Таму не дзіўна, што Статут 1588 года выклікаў цікавасць у даследчыкаў розных краін, якія параўноўвалі яго змест з рымскім правам, разглядалі ўплыў Статутаў ВКЛ на фарміраванне польскага канстытуцыйнага права і г. д. [1–3; 14, с. 22]. У сваёй класічнай працы «Літоўскія статуты і рымскае права» вядомы польскі гісторык права Юліуш Бардах ставіць пытанне: «Як здарылася, што Вялікае княства Літоўскае дасягнула такога ўзроўню прававой кадыфікацыі, які не маглі стварыць Карона [польская] і ніводная іншая дзяржава Усходняй і Цэнтральнай Еўропы? Якія прычыны паўплывалі на тое, што краіна, якая не лічылася тагачасным еўрапейскім лідарам, у галіне заканадаўчай улады заняла такое незвычайнае і нават выключнае месца?» Адзначаецца, што складальнікі Статутаў не прытрымліваліся сістэмы кадыфікацыі, прынятай у рымскім праве, а выпрацавалі сваю. У яе аснову былі закладзены новыя прынцыпы: суверэннасць дзяржавы (на суперак сярэднявечнаму касмапалітызму), адзінства права, прыярытэт пісанага права. Статут абагуліў тагачасныя дзяржаўна-палітычныя ідэі, некаторыя з іх былі сапраўдным прарывам для свайго часу. У Статуте знайшла адлюстраванне тэорыя падзелу ўлады на заканадаўчую (сойм), выканаўчую (вялікі князь, адміністрацыйны апарат) і судовую (Галоўны Трыбунал ВКЛ, земскія і падкаморныя суды, выбарныя і незалежныя ад цэнтральнай і мясцовай адміністрацыі).

Праз увесь Статут праводзілася ідэя ўмацавання прававога парадку, пры якім усе дзяржаўныя органы і службовыя асобы абавязаны дзейнічаць толькі ў адпаведнасці з законам. Ідэя прававога парадку была накіравана супраць адзінаўладдзя гаспадара (вялікага князя) і падважвала сярэднявечную тэакратычную тэорыю паходжання і сутнасці дзяржавы [11, с. 174]. Фактычна гэта была маніфестацыя ідэі свецкай дзяржавы. Ідэю вяршэнства права вельмі красамоўна сфармуляваў адзін са стваральнікаў Статута 1588 года Леў Сапега ў прысвячэннях Жыгімонту III і ўсім саслоўям Вялікага Княства: «...для того права суть постановлены, абы мож-

ному и потужному не все было вольно чинити. Яко Цыцэро пове-
дил, иж естесмо невольнікамі прав для того, абысьмы вольности
уживати могли» [10, с. 47]. Гэтая адсылка да Цыцэрона як бы зні-
тоўвае прававую традыцыю антычнай Еўропы са смелымі права-
вымі пачыненнямі ў Вялікім Княстве Літоўскім, якія маюць не-
сумненную каштоўнасць для ўсёй еўрапейскай цывілізацыі.

Асобным вельмі цікавым сюжэтам можа быць вывучэнне
складу камісій, якія распрацоўвалі ўсе тры Статуты ВКЛ і ў якія
ўваходзілі самыя выбітныя адміністратары і правазнаўцы Бела-
русі і Літвы XVI ст. Але гісторыкі таксама мяркуюць, што ў пра-
цы над складаннем, напрыклад, Статута 1566 года браў удзел
доктар права ўраджэнец Іспаніі Пётр Раізі [10, с. 79] (Педро Руіз).
Гэты правазнаўца навучаўся ў Падуанскім і Балонскім універ-
сітэтах, пазней выкладаў у Кракаўскім універсітэце. Яго лічаць
заснавальнікам школы навуковай юрыспрудэнцыі ў Вялікім Кня-
стве Літоўскім і з яго імем звязана адкрыццё ў 1563 г. у Вільні
першай школы права, дзе выкладалі рымскае, саксонскае і магдэ-
бургскае права. Ён жа пераўтварыў гэтую школу ў вучылішча
юрыспрудэнцыі, у якім адбывалася падрыхтоўка суддзяў, адва-
катаў і іншых судовых чыноўнікаў. Але і сам Раізі, як удзельнік
розных прававых калізій у сваёй новай Айчыне, атрымаў ка-
ласальны практычны юрыдычны досвед. Дзякуючы гэтаму ён
падрыхтаваў капітальную працу «Заклучэнне Пятра Раізія, кара-
леўскага юрысконсульта, пра справы, што слухаліся на судовых
пасяджэннях Літвы, і пра абмеркаванні судовых выракаў», якая
выйшла з друку ў Кракаве ў 1563 г. Гэта кніга вытрымала два
перавыданні ў Франкфурце-на-Майне (1570) і ў Венецыі (1572).

3. Беларускія землі – усходняя мяжа агульнаеўрапейскага адраджэння

Гэты сплаў мясцовых традыцый, патрэба ў знаходжанні адзі-
най прававой асновы для такой разнастайнай краіны, якой было
Вялікае Княства Літоўскае ў XVI ст., а таксама прыўнясенне пера-
давога еўрапейскага досведу забяспечыла Статуту 1588 года та-
кое доўгае юрыдычнае жыццё і папулярнасць у іншых еўрапей-

скіх краінах. Сапраўды, трэці статут Вялікага Княства Літоўскага дзейнічаў у ВКЛ з 1589 г. Пасля далучэння зямель Беларусі да Расійскай імперыі ім карысталіся: у Віцебскай і Магілёўскай губернях да 1831 г., у Віленскай, Гродзенскай, Мінскай, Кіеўскай, Падольскай і Валынскай губернях – да 1840 г. Статут ВКЛ 1588 года выкарыстоўваўся пры кваліфікацыі ў канцы XVI ст. прускага права, складанні Саборнага ўлажэння 1649 года ў Маскоўскай дзяржаве, афіцыйна незацверджаных зборнікаў «Права за якімі судзіцца малоросійскі народ» (2-я чвэрць XVIII ст.), «Суд и разправка в правах малоросійских» (1750–1758 гг.). У заканадаўстве і судах Польшчы, былой Лівоніі (Латвіі і Эстоніі) ужываўся як дадатковая крыніца права. Статут 1588 года, пераважна ў рэдакцыі 1614 года, быў галоўным пісьмовым зборам дзеючага права ва Украіне, а таксама стаў асновай для складання юрыдычнага кодэксу герцагства Курляндскага і Земгальскага [15, с. 575] на працягу XVII–XIX стст. Гэта выдатны помнік беларускай мовы і юрыдычнай думкі феадальнай эпохі. Статут 1588 года, які быў створаны на старабеларускай мове, перакладаў на польскую, лацінскую, нямецкую, французскую, рускую, украінскую мовы.

Нават праз 200 гадоў пасля выдання Статут лічыўся самым выдатным зборам законаў у Еўропе. Вядомы палітычны дзеяч Рэчы Паспалітай Гуга Калантай на сойме 1791 года так ахарактарызаваў Статут: «Я кажу аб той кнізе, аб якой нельга ўспомніць без вялікага захаплення... Статут робіць павагу чалавечаму розуму..., складзены так разумна, асабліва ў адносінах да відаў пакарання, што яго можна лічыць самай дасканалай кнігай законаў ва ўсёй Еўропе» [10, с. 38]. Нават на пачатку XIX ст. права, што ўзнікла ў XVI ст., не выглядала анахранізмам. Куратар Віленскага ўніверсітэта князь Адам Чартарыйскі, вылучыўшы ў 1813–1814 гг. платформу аб'яднання Беларусі, Літвы і Правабярэжнай Украіны з Герцагствам Варшаўскім пад вярхоўнаю ўладаю расійскага імператара Аляксандра I, выказваўся за ліквідацыю ў Польшчы напалеонаўскага заканадаўства і замену яго на Статут ВКЛ 1588 года [1, с. 75].

Разглядаючы праблему, нельга не ўзгадаць той факт, што ў свой час беларускія землі сталі ўсходняй мяжой агульнаеўрапейскага

Адраджэння. Многія выхадцы з беларускай зямлі здзейснілі важкі ўклад у пашырэнне ідэй гуманізму і асветы. На адным узроўні з самымі перадавымі і знакамітымі еўрапейскімі гуманістамі эпохі Адраджэння знаходзіцца асоба хроснага бацькі ўсходнеславянскага кнігадрукавання, беларуса-першадрукара Францыска Скарыны. Ён геніяльна аб'яднаў традыцыі візантыйскага Усходу і лацінскага Захаду. Дзякуючы Скарыну наш народ на восем гадоў раней, чым англічане, пазнаёміўся з Святым Пісаннем. Скарынава Кніга кніг апырэдзіла нямецкае выданне Лютара*, яна была пешай друкаванай Бібліяй ва ўсходне- і паўднёва-славянскіх народаў і амаль на паўстагоддзе раней за польскую.

У пляядзе слаўных і несмяротных імёнаў эпохі Адраджэння адно з пачэсных месцаў займае постаць Міколы Гусоўскага – беларускага паэта-гуманіста і асветніка, прадстаўніка новалацінскай паэзіі, аднаго з заснавальнікаў жанру лірыка-эпічнай паэмы ў літаратуры Усходняй Еўропы.

Між тым многім нашым суайчыннікам належаць значныя дасягненні не толькі ў асветніцтве, але і ў інжынернай справе, фізіцы, матэматыцы, біялогіі, геаграфіі, хіміі, медыцыне, філасофіі і грамадазнаўстве. Заўважым, што іх былі не адзінкі, а дзясяткі і сотні, тых, хто з'яўляецца гонарам беларускага народа, каго знала дасведчаная Еўропа.

Выклікае захапленне і павагу кіпучая і настойлівая грамадска-палітычная і педагогічная дзейнасць Казіміра Лышчынскага, накіраваная на сацыяльны прагрэс і справядлівасць. Скончыўшы езуіцкі калегіум у Брэсце, потым езуіцкую акадэмію ў Кракаве, ён самастойна вывучае сусветнае права, філасофію і літаратуру, у роднай Лышчыцы Брэсцкага ваяводства піша навуковую працу «De non existential Dei» («Аб неіснаванні Бога»), дзе выклаў «натуральныя законы развіцця прыроды і розных прыродных з'яў», за што і быў спалены сярэднявечнымі варварамі.

У шэрагу нацыянальных дзеячаў нельга не назваць Іллю Капіевіча. Ён з'яўляецца стваральнікам грамадзянскага шрыфту,

*Лютар (Luther) Марцін (10.11.1483–18.02.1546). Ініцыятар Рэфармацыі, перакладчык Бібліі на нямецкую мову.

быў настаўнікам Пятра I у Амстэрдаме. Пазней Капіевіч быў запрошаны Пятром I на працу ў Маскву. З 1699 да 1706 года ён пераклаў і выдаў больш за 20 кніг, склаў першую рускую карту зорнага неба, увёў у навуковы ўжытак такія тэрміны, як «вертыкаль», «гарызонт», «градус», «компас», «паралель», «полюс», «экватар», «экліптыка», увёў у кнігадрук арабскія лічбы. Дзякуючы яго кнігам многія людзі змаглі пазнаёміцца са здабыткамі еўрапейскай навукі, іх духоўным і культурным багаццем.

Прызнаным спецыялістам у галіне батанікі, геалогіі, мінералогіі, заалогіі, ветэрынарыі і сельскай гаспадаркі быў выхадзец з Лідчыны Станіслаў Юндзіл. Адным з першых ён даследаваў раслінны свет Беларусі, напісаў у 1791 г. кнігу «Апісанне дзікарослых раслін у правінцыі ВКЛ, зробленае паводле сістэмы Лінея», падрыхтаваў у якасці падручнікаў «Асновы батанікі» і «Кароткі курс заалогіі». Вялікую цікавасць выклікалі яго навуковыя працы «Аб саляных радовішчах і солі ў Стоклішках» і «Прыкладная батаніка, ці Звесткі аб уласцівасцях і ўжытку раслін у гандлі, эканоміцы, рукадзеллі, аб іх радзіме, размнажэнні і даглядзе». Дзякуючы намаганням Юндзіла ў Віленскім універсітэце была створана багатая калекцыя раслін, якая дзякуючы яго актыўнай карэспандэнцыі і абмену з айчыннымі і замежнымі батанікамі налічвала 6500 відаў.

Не можа не выклікаць павагі, гонару і захаплення імя нашага суайчынніка Казіміра Семяновіча (каля 1600 – 1651 г.). Ён першым у сусветнай практыцы абгрунтаваў ідэю шматступеннай ракеты, падмацаваўшы сваё вынаходніцтва падрабязнымі чарцяжамі і малюнкамі. Яго кніга «Вялікае мастацтва артылерыі» стала адразу вельмі папулярнай сярод артылерыстаў. Ужо ў 1651 г. кніга была перакладзена на французскую, у 1676 на нямецкую, у 1724 на англійскую мову. Па ёй навучаліся многія вядомыя еўрапейскія вайскоўцы, у тым ліку і Напалеон.

Малавядома, але факт, што ўраджэнец Магілёва, таленавіты прыродазнавец, біёлаг-эвалюцыяніст, батанік-сістэматык Павел Федаравіч Гаранінаў на 25 гадоў (у 1834 г.) раней за Чарльза Дарвіна (у 1859 г.) абгрунтаваў эвалюцыйную тэорыю паходжання расліннага і жывёльнага свету.

ОГЛАВЛЕНИЕ

К читателю	3
I. Философия и стратегия партнерства	9
Беларусь і аб'яднаная Еўропа: рэмінісцэнцыі і сучаснасць (А. А. Каваленя).....	9
Концептуальные основы политической философии «Объединенных наций Европы» (Л. Ф. Евменов).....	29
Беларусь: глобализация, самоопределение и национально-культурная идентичность (А. А. Лазаревич).....	55
Проблемы социогуманитарной идентичности: компаративный анализ опыта Европейского союза и Республики Беларусь (И. Я. Левяш).....	75
Асноўныя этапы развіцця адносін Рэспублікі Беларусь з Еўрапейскім саюзам (У. Е. Снапкоўскі).....	100
II. Практический ракурс взаимоотношений Беларуси и Европейского союза: достижения, противоречия, перспективы	124
Противоречия во взаимоотношениях Европейского союза и Республики Беларусь (Е. М. Бабосов).....	124
О приоритетных направлениях экономического сотрудничества Республики Беларусь со странами Европейского союза (В. Ф. Медведев).....	141
Демократия, модернизация, государство: европейский и белорусский дискурс (В. Н. Ватиль).....	170
Гражданское общество и государство: поиск баланса во взаимоотношениях (И. В. Котляров, Т. В. Окунева).....	204
Республика Беларусь: международное и конституционное право прав человека и гражданина в дискурсе европартнерства (Т. Л. Евменова, Л. Ф. Евменов).....	251
Гармонизация права: главный критерий справедливости и гуманизма – достоинство личности (Г. А. Василевич).....	264
III. Политика добрососедства и социально-экономические аспекты трансграничного взаимодействия	292
Беларусь и Европейская политика соседства (В. Е. Улахович).....	292

Трансграничное сотрудничество и «Восточное партнерство» как инструменты взаимодействия Республики Беларусь и Европейского союза (<i>А. И. Литвинюк</i>)	322
Опыт осуществления национально-политических проектов в современной Польше и его применение в контексте евроинтеграции (<i>И. Б. Михеева</i>)	336
IV. Диалог культур в интересах безопасности и устойчивого развития: опыт, решения	353
Інавацыйнае развіццё нацыянальнай культуры – задачы дзяржавы і міжнароднай супольнасці (<i>А. І. Лакотка</i>).....	353
Моўная сітуацыя ў Беларусі: праблема нацыянальнай ідэнтыфікацыі ў сучасным еўрапейскім кантэксце (<i>А. А. Лукашанец</i>).....	372
Расширение научно-технического сотрудничества Республики Беларусь с государствами Европейского союза: механизмы и задачи в контексте формирования европейского научного пространства (<i>В. В. Подкопаев, О. А. Мееровская</i>)	396
Мультикультура в странах Евросоюза: опыт и уроки для Беларуси (<i>В. В. Позняков</i>)	414
Партнерство Республики Беларусь и Европейского союза в сфере борьбы с международной преступностью и терроризмом: проблемы и пути их решения (<i>В. Г. Тихиня</i>).....	457
Европейская стратегия безопасности и Концепция национальной безопасности Республики Беларусь: возможности и задачи партнерства (<i>Л. М. Хухлындина</i>)	484
Вместо заключения (<i>Р. Г. Романовский</i>).....	516

Научное издание

Коваленя Александр Александрович,
Евменов Леонид Федорович,
Лазаревич Анатолий Аркадьевич и др.

**РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ – ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПАРТНЕРСТВА**

Редактор *А. В. Волченко*
Художественный редактор *И. Т. Мохнач*
Технический редактор *О. А. Толстая*
Компьютерная верстка *О. М. Пархоменко*

Подписано в печать 24.01.2013. Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Бумага офсетная.

Печать цифровая. Усл. печ. л. 30,69. Уч.-изд. л. 25,8

Тираж 300 экз. Заказ 18.

Издатель и полиграфическое исполнение:
Республиканское унитарное предприятие «Издательский дом
«Беларуская навука». ЛИ № 02330/0494405 ад 27.03.2009.
Ул. Ф. Скорины, 40, 220141, г. Минск.